

ego

DEZE MAAND

H. Lips: Spanningen in krijgsmacht. Pag. 4

Peter Morée: Wat zien ik? Pag. 8

Jan Haasbroek: De beul over de arbeiders. Pag. 10

Afkoeling

Men vindt verderop in dit blad een artikel dat is gewijd aan de toenemende spanning in de krijgsmacht. Er worden voorbeelden genoemd en oorzaken aangewezen.

Het was geschreven vóór in de dagbladen het bericht verscheen dat de VVDM heeft besloten haar akties stop te zetten tot na de behandeling van de defensie-begroting in de Tweede Kamer (december). Merkwaardig genoeg luidde in de ene krant die ik las de kop van het artikel: „VVDM wacht met akties” en in de andere: „VVDM-afdelingen dreigen met hardere akties”. Voor mensen die alleen de koppen in de krant lezen dus een verwarrende zaak. Maar zowel het een als het ander klopt.

De VVDM heeft inderdaad het besluit genomen om tot december een afkoelingsperiode in acht te nemen, maar heeft tegelijkertijd aangekondigd dat als de minister tijdens de begrotingsbehandeling niet met concrete voorstellen t.a.v. een aantal fundamentele zaken komt (modernisering tuchtrecht, afschaffing apart militair strafrecht, daadwerkelijke democratisering) van de kant van de VVDM op hardere akties moet worden gerekend. De toenemende spanning is er duidelijk maar er wordt even pas op de plaats gemaakt, de stilte voor een mogelijke storm. Die afkoelingsperiode vind ik een verstandig besluit van de VVDM. Als het zo doorgegaan was als de laatste weken zouden we misschien al in december in een situatie zitten waarin praten erg moeilijk zou zijn geworden. En dan hadden de parlementariërs het te gemakkelijk gekregen. In de verkiezingsmaanden hebben vele kamerleden en toekomstige kamerleden van allerlei partijen hun licht laten schijnen over de door de VVDM herhaaldelijk naar voren gebrachte wensen. Hun uitspraken daarover zijn vastgelegd. Ze zullen tijdens de begrotingsbehandeling de kans moeten krijgen om ze waar te maken.

Als ik de berichten rond de troonrede goed heb begrepen dan heeft nu ook de nieuwe minister van defensie aangekondigd dat hij een beleid wil voeren waarin „een grotere mate van persoonlijke vrijheid voor de militair gewaarborgd is”. Als het allemaal waar gemaakt wordt dan wordt december een militaire feestmaand. Vijfenvijftig miljoen extra om de achterstand in te halen (Wat dat dan ook mag zijn. De salarissen van de dienstplichtige militairen schijnen er niet mee bedoeld te worden) en een grotere mate van vrijheid voor de individuele militair. Maar wordt het waar gemaakt? Ik bedoel die grotere persoonlijke vrijheid. De minister en de parlementariërs moeten weten dat we nu wel voldoende fraseologie over de modernisering van tucht-en strafrecht hebben gehoord, dat er al meer dan voldoende democratische schijnbewegingen zijn geweest. Het gaat er nu om spijkers met koppen te slaan. Er zullen harde, concrete voorstellen op tafel moeten komen. Voorstellen waaruit blijkt dat met een humanisering en democratisering van de verhoudingen in de strijdkrachten ernst zal worden gemaakt.

Wie dat wil zal met voorstellen moeten komen t.a.v. tucht-en strafrecht, met een duidelijk plan om functionele invloed te laten prevaleren boven rangonderscheidingen, met meer bevoegdheden voor contactcommissies en basis-overlegorganen, met een plan tot doorbreking van het traditionele standenonderscheid, met regels waarin het recht tot meningsuiting, kritiek en protest wordt gewaarborgd. Het hoeft niet allemaal tegelijkertijd maar het zal vooral duidelijk en concreet moeten zijn.

Wij, als geestelijke verzorgers, wensen èn VVDM èn militaire autoriteiten gaarne de moed en de wijsheid toe die bij de realisering van deze zaken noodzakelijk zijn.

RED.

ego

Maandblad van de humanistische geestelijke verzorging voor militairen

Nr 10, oktober 1971
10de jaargang

Redacteur: H. Lips, Hoofdraadsman

Adres redactie en administratie:

Bureau Hoofdraadsman,
Coornherthuis, Hoofdstr. 84,
Driebergen
telefoon 03438 — 2878

Vaste medewerkers:

Jan Haasbroek
Wim Jesse
Peter J. Morée
Rien Robijns
Bert Vuijsje
Tom Weerheijm
Dick Zaal

Abonnementsprijs f 6,— per jaar, te storten op postgiro-Driebergen rekening 480414 t.n.v. Hoofdraadsman Humanistische Geestelijke Verzorging te Militairen ontvangen het blad op aanvraag zonder betaling.

Bij de voorplaat:

De Jordaan. Jan Meinders ging een dagje luisteren en fotograferen in deze wereldberoemde A'damse volksbuurt. Zijn relaas vindt u op de pagina's 6 en 7.

Gert Bals in een nieuwe rol

De inwoners van het grauwe Tsjechische fabrieksstadje Trnava vormden een erehaag voor het stadion. Ze hadden het wonder: beter het drama met eigen ogen gezien. Die duizenden bijeen gehokt op de noodtribunes die vaak hoger reikten dan de spaarzame flats hadden moedeloos het hoofd in de schoot gelegd. Nee, ze vonden het geen schande dat hun Spartak gestrand was in de halve finale van de Europa Cup. Het spel was vaak hartverwarmend geweest; de uitslag een 2-0 overwinning; maar het was toch Ajax dat via dat ene doelpuntje meer in Amsterdam de finale van de Europa Cup haalde.

Hun bewondering gold één man. Nee dit keer niet een Cruïff of Keizer. Gebiologeerd hadden ze zitten kijken naar die magistrale doelverdediger. De kleine man in het geel met de pet. Nee ze hadden het niet in hem gezien. Ze hadden gedacht, zeker na de eerste Spartagolf toen diezelfde man in het geel een duidelijke fout maakte, dat Spartak met hulp van hem eenvoudig naar de finale zou snellen. Die opzet mislukte. In het laatste half uur was die voor hen zo onbekende doelverdediger een niet te passeren obstakel. Adamec, Kuna, kortom een handvol Tsjechische internationals beukten op de Ajax-muur. Er was geen doorkomen aan. Gert Bals stond niets toe. Was het Michels niet die daar in Trnava sprak: „Wat Gert Bals in het laatste half uur allemaal deed houd je niet voor mogelijk. Dat komt eens in de tien jaar voor. Gerrit heeft voor ons de wedstrijd gered.”

Gert Bals is niet meer bij Ajax. Voor hem de 34-jarige doelman van het Arnhemse Vitesse is de periode Europa Cup, successen, ruzies en geld verdienen achter de rug. Doet hem dat pijn?

Hij zegt: „Ach nee het is nu eenmaal voorbij. Natuurlijk vond ik de manier waarop ik van Ajax afscheid nam niet plezierig. Ik had dat van Michels niet verwacht. Hij liet me keihard vallen. In de kampioenswedstrijd tegen SVV stond ik plotseling naast de ploeg. Met het oog op het volgend seizoen werd later gezegd. Dat was voor mij de nekslag. Toen besepte ik dat Ajax voor mij fini was. Daarom heb ik die stap naar Vitesse zo gemakkelijk kunnen maken.”

Een ruim ingerichte sportwinkel. Voetbalschoenen overheersen de collectie. De baas achter de toonbank: Gert Bals in een nieuwe rol.

Waarom die sportzaak? Je zat toch in de verzekeringen?

Gert: „Ik ben nu 34. Deze maand word ik 35. Ik vind het tijd worden dat ik iets definitiefs achter de hand heb. In mijn PSV-jaren werkte ik bij Philips.

Gert Bals in zijn sportzaak.

Op kantoor. In mijn Ajax-jaren werkte ik bij Philips-Duphar in Amsterdam. Ook op kantoor. Toen ik er genoeg van had ben ik eruit gestapt.

In de verzekeringen is het ook niet alles. Je moet keihard zijn. Ik wil altijd op een eerlijke manier met mensen communiceren. Dat kan in een sportzaak.

Heb je een deel van het bij Ajax verdiende geld in deze zaak gestoken?

Hij kijkt me aan en begint te gniffelen. „Wat dacht je dat ik verdiend had”. We slaan een slag. Hij lacht opnieuw. „Je zit er goed naast.”

Gert: „Nee zoveel heb ik nou ook weer niet verdiend. Er was eens een speler bij Ajax die zei: „Gerrit je maakt je altijd zo druk over ons. Blijf je zelf niet aan de pan hangen. Toen ik dat hoorde ben ik gaan nadenken en besepte ik dat mijn salaris een fictie was vergeleken met dat van de andere jongens. Maar spijt? Geen moment. Ik heb het geweldig gehad.”

Bij Ajax was je naast aanvoerder ook een soort manager voor de spelers. Hier ook?

Gert: „Laten we de zaak niet overdrijven. Bij Ajax was ik helemaal geen manager. Wel was het zo dat ik vaak voor de spelers opkwam. Ja ik heb wel eens ruzie gehad met bestuursleden over zaken die mij helemaal niet aan-

gingen. Maar ik was de oudste. Dan is het je plicht om iets te doen. Hier bij Vitesse ben ik zo'n beetje automatisch in dezelfde hoek gedrukt. Nee echt leuk vind ik het niet. Je wordt zo'n betweter. De mensen gaan denken; hé daar heb je hem ook weer. Toch moet je van alles de betrekkelijkheid inzien. Ik doe gewoon mijn plicht als aanvoerder. Ik geloof namelijk dat een clubleiding ervoor moet zorgen dat de spelers plezierig en zonder rancunes kunnen voetballen. Als dat gebeurt is de prestatie onbewust ook beter. Nou daar gaat het om. Dan zijn beide partijen tevreden.”

Vond je de stap van de Europa Cup naar de eerste divisie niet erg groot?

Gert: „Die stap is me bijzonder megevallen. Ik zag er wel tegenop. Maar ik wilde gewoon niet langer blijven. Voor mezelf had ik uitgemaakt het nog een jaartje als tweede man te proberen. Ik had het best aangedurfd om op de bank te gaan zitten. Daar schaamde ik me niet voor. Ik had me er mee verzoend dat Heinz Stuy eerste man zou worden. Dat is logisch. Op een gegeven ogenblik moet je tot verjonging van je elftal overgaan. Maar het verliep al met al zo teleurstellend voor me dat ik snel met Cor Brom in zee ben gegaan. En nu zeg ik: „Gerrit je bent verstandig geweest.” Bij Vitesse kan ik me nog waar maken.”

WIM JESSE

Toenemende spanning in krijgsmacht

Ik ben maar veertien dagen met vakantie geweest, maar nu ik na die vakantie de berichten doorlees die ondertussen op mijn schrijftafel terecht gekomen zijn ontdek ik scherper dan enkele weken geleden dat er een kleine lawine van gebeurtenissen is die op een toenemende spanning binnen de krijgsmacht wijst.

Om eerst maar eens enkele berichten op te sommen:

- Een bericht dat in Harderwijk dienstplichtige soldaten zijn gestraft op grond van een voorgenomen demonstratie tegen de parate weekends. De demonstratie zelf schijnt niet doorgegaan te zijn maar de straffen zijn wel uitgedeeld.

- Een bericht dat in Amersfoort zeven militairen zijn gestraft omdat ze een demonstratie zouden hebben willen organiseren tegen de verplichting van het dragen van militair uniform buiten de kazerne gedurende de eerste twee maanden van de diensttijd. Ook hier zou de demonstratie niet of onvolledig zijn doorgegaan. Wel is een petitie aangeboden.

- Een bericht dat de officier die een „militaire” kolom in Het Vrije Volk verzorgt onder de schuilnaam Democritus en als zodanig een artikel had gewijd aan de bekende uitlatingen van de Inspecteur-Generaal door zijn commandant is gestraft. Er zijn vragen over gesteld in de Kamer, de betrokkene is in beroep gegaan.

- Een bericht dat drie Nederlandse dienstplichtige militairen een klacht hebben ingediend bij het Europese Hof van Justitie te Straatsburg omdat zij menen dat de wet op de krijgstuicht in strijd is met het verdrag van Rome. De klagers vormen juridisch bijgestaan door de VVDM.

- Een bericht over een brief die vijftien-twintig onderofficieren van de Technische Dienst Herstel Compagnie te Amersfoort aan de minister van defensie hebben geschreven en waarin zij hun verontrusting uitspreken over de toestand van onzekerheid die in de krijgsmacht zou zijn ontstaan bij het handhaven van de krijgstuicht en waarin zij vragen om een zeer spoedig herstel van de discipline.

- De in Vrij Nederland van 11 September bijna volledig afgedrukte brief van brigade-generaal P.P. van Elsen, commandant van de 13 Painbrigade te Oirschot, waarin deze zijn onderkommandanten uitvoerige richtlijnen verstrekt hoe gehandeld moet worden als „op aanstichting van links georiënteerde organisaties, alsmede van de zijde van de VVDM hun leden en/of stromannen en meelopers binnen of nabij de onderdelen van de Koninklijke Landmacht propaganda-, verzetsacties, betogingen, optochten of demonstraties worden geïnitieerd

waarbij militairen (al of niet in uniform) zijn betrokken”.

Ik laat het hier maar bij, er zou meer op te noemen zijn maar als een bloemlezing van veertien dagen is het wel voldoende. In het onderstaande zal ik wat nader op sommige van deze berichten ingaan en daarbij enkele kanttekeningen mijnerzijds plaatsen. Het was te verwachten dat er na de ontwikkeling van de laatste jaren uit de strijdkrachten zelf reacties zouden komen die tot handhaving en herstel van discipline zouden oproepen. Ik denk dat daarbij de zaak „Rinus Wehrmann” het emotionele punt is geweest dat de reacties vervroegd heeft uitgelokt. Dat blijkt o.a. uit de brief van de onderofficieren uit Amersfoort, Rinus Wehrmann en de VVDM zijn daarin een paar in het oog springende knelpunten.

Vrije haardracht

Nu ziet men „Na Rinus Wehrmann” inderdaad de vrije haardracht, vooral in de landmacht, snel toenemen. Wie, b.v. in spoorwegstations, vandaag dienstplichtige militairen ziet passeren kan daarbij allerlei haardrachten waarnemen die enkele maanden geleden ondenkbaar waren. Sommigen zullen daar hun vreugde, anderen hun ergernis aan beleven. Maar dat is m.i. toch niet het wezenlijke. Waar het om gaat dat is de verbijstering die je nog overal in de krijgsmacht tegen komt over het feit dat de militaire leiders en de minister van defensie in een „handomdraai” onder de voet zijn gelopen door wat in de brief van de onderofficieren wordt genoemd „het handjevol, dat destijds voor het huis van minister Den Toom demonstreerde voor vrijlating van Rinus Wehrmann”. En daar ligt een deel van de vergissing n.l. in de gedachte dat slechts een handjevol links georiënteerde belhamels veranderingen in de strijdkrachten zouden willen en dat dit streven de kop ingedrukt kan en moet worden door een krachtig herstel van de oude discipline.

Spreekbuis

In het geval Rinus Wehrmann is dat al heel duidelijk. Het ging niet alleen om de ongeveer duizend mensen die betoogd hebben voor het huis van minister Den Toom (al mag het feit dat de hoofdtraadsman daarbij was toch ook niet helemaal worden verwaarloosd) maar b.v. ook om praktisch alle belangrijke politieke partijen die o.a. in de kamerkommissie van defensie de minister nadrukkelijk hebben gevraagd de haardracht in de strijdkrachten vrij te laten. En die politieke partijen zijn toch nog altijd de spreekbuis van grote stromingen in ons volk. Het is vreemd dat de onderofficieren uit Amersfoort in hun emotie dit punt

over het hoofd hebben gezien terwijl zij zich in hun eigen schrijven wel beroepen op zo iets vaags als „de fatsoenlijke zwiigende meerderheid in de strijdkrachten”.

Toch kan ik me het schrijven van deze onderofficieren goed voorstellen. De onderofficier neemt van oudsher een moeilijke plaats in de strijdkrachten in. Hij is ingekneld tussen de officieren boven hem en de brede laag van dienstplichtigen onder hem, hij vervult de netelige karweitjes (voor weinig geld), hij is de man die voor de dagelijkse orde en discipline moet zorgen maar hij heeft niet zelf de bevoegdheid om dat waar te kunnen maken, hij heeft van alle veranderingen de meeste last en als het ergens mis loopt dan is er een grote kans dat het op zijn hoofd terecht komt. Dat is een weinig benijdenswaardige positie die eigenlijk alleen te vervullen is als er zekerheid bestaat over allerlei zaken en als er duidelijk kan worden opgetreden tegen hen die die zekerheid in gevaar brengen. Daarom is voor de onderofficier de hantering van het dienstbevel noodzaak. Daarin vindt hij zijn laatste houvast, zijn laatste zekerheid. (Om misverstanden te voorkomen: ik heb grote bewondering voor die onderofficieren die hun moeilijke taak desondanks in een sfeer van menselijkheid weten te volvoeren, ik weet uit eigen ervaring en uit gesprekken met dienstplichtige militairen dat die er zeker zijn). En wat in alle oppositie tegen de huidige situatie nu juist wordt aangevallen, dat is dat dienstbevel en de erbij behorende strafbevoegdheid van de meerdere alsmede de wet op de krijgstuicht die dat mogelijk maakt.

Positie bedreigd

In deze oppositie ziet vooral de onderofficier zijn positie bedreigd. Van daar, en terecht, zijn protest! Hij manoeuvreert zich echter in een nog onmogelijker positie als hij terugkeren van de oude discipline verlangt, de klok wil terugzetten en zichzelf daarmee proclameert tot het conservatieve deel van de natie. Gelukkig is dat niet met alle onderofficieren het geval (zie het beleid dat St. Martinus in het algemeen voert). In zekere zin dreigen met name onderofficieren de dupe te worden van het onzekere, tweeslachtige beleid dat de militaire autoriteiten op het stuk van de democratisering voeren.

Aan de ene kant maatregelen die een moderner beleid suggereren, de contactcommissies en de overlegorganen, de burgerkleding, de vrije haardracht, aan de andere kant een voortdurende terughouding t.a.v. maatregelen die een werkelijke doorbraak naar een meer democratische situatie zouden bevorderen, het geven van werkelijke bevoegdheid aan de contactkommissies.

sies en de overlegorganen, het inperken van de werking van het dienstbevel tot de oefensituatie, het moderniseren van de rechtspraak voor militairen.

In zo'n beleid zou het dan ook geboden zijn om in een regelmatig contact tussen militaire leiders, officieren en onderofficieren deze laatste te doordringen van de noodzaak van het beleid en van de methoden met welke het kan worden verwezenlijkt. Het is waar dat op het Studie Centrum voor Militair Leiderschap sinds jaar en dag kursussen in modern leiderschap worden gegeven maar onderofficieren hebben daaraan nog slechts in beperkte mate deelgenomen en bovendien zijn deze kursussen, hoe belangrijk ook, nog te beperkt voor het te bereiken doel.

Halfslachtigheid

Van de militaire autoriteiten mag worden verwacht dat zij op korte termijn duidelijk maken of het hen ernst is met de democratisering of niet. Zolang dat niet gebeurt blijft er in de strijdkrachten een klimaat van halfslachtigheid en onzekerheid hangen waarvan grote groepen onderofficieren en dienstplichtigen het slachtoffer kunnen worden. Ernst maken betekent dan niet het opnieuw uitspreken van vage beweringen maar het bekend maken van een overwogen plan van democratiserende maatregelen met een daarbij behorend overleg waardoor een ieder in de strijdkrachten zich geruggesteund zal voelen. Men moet zich daarbij goed bewust zijn dat het stil zetten van de klok of zelfs een terugdraaien niet meer mogelijk is. Wie de strijdkrachten een goed hart toedraagt, en dat mag men van officieren en onderofficieren verwachten, moet weten dat het voortbestaan van de strijdkrachten mede afhankelijk is van de vraag of zij de democratiserende tendensen in de maatschappij kunnen bijhouden. Als dat niet het geval is ontstaat er een friktie tussen burgeren militaire samenleving waarvan, in een land als Nederland, waarschijnlijk de militaire samenleving de dupe zal worden.

Daarom zal men ook uiterst voorzichtig moeten zijn met een vervolgingsbeleid tegen dienstplichtige militairen die op de een of andere wijze willen demonstreren voor overigens normale eisen. Voorzichtig ook met het in een hoek drijven van de VVDM.

De gedachte dat het slechts om wat „linkse“ belhamels gaat die men met streng arrest wel mores zal leren is een illusie. Onder de Nederlandse dienstplichtigen bestaat een algemeen verspreide onvrede met de onderhorige positie waarin de Nederlandse soldaat nog steeds verkeert en de VVDM, is daarvan de legitieme uitdrukking.

Wie de VVDM in een kwaad daglicht probeert te stellen ondergraaft daarmee één mogelijkheid tot democratisering. Dat het dagblad De Telegraaf dat met ijver doet (zie o.a. het nummer van 28 augustus „Nieuwste truc van extremisten in leger“) behoeft geen verwondering te wekken maar wie het goed meent met de strijdkrachten zou het blad niet op deze weg moeten volgen.

En daarmee zijn we aangeland bij de brief van generaal Van Elsen. Vrij Nederland doet de generaal onrecht als het beweert dat hij er niet in de eerste plaats op uit is om ongewenste toestanden te voorkomen of op te heffen maar om een eventueel verzet daartegen te breken. Het eerste deel van de brief van de generaal is wel degelijk een aansporing aan zijn kommandanten om ongewenste toestanden (o.a. discrepantie tussen woord en daad op het gebied van democratisering, het serveren van smakeloze maaltijden, het opdragen van onaangename werkzaamheden als bedekte collectieve strafmaatregel enz. enz.) te voorkomen. Wat dat aangaat is de brief van de generaal beter dan Vrij Nederland toegeeft.

Toch hebben wij uit menselijke overwegingen, ernstige bezwaren tegen de brief. Die zijn voornamelijk van tweeërlei aard:

- De brief gaat er vanuit dat alle demonstraties, betogingen en optochten op of nabij het kazerne-terrein bestreden moeten worden en kortwiek daarmee de vrijheid van militairen om op deze wijze grieven kenbaar te maken.

- In de brief wordt opnieuw het dienstbevel aanbevolen als het middel bij uitstek om militairen die tot dat ogenblik misschien nog geen overtreding hadden begaan te brengen tot het plegen van strafbare feiten. Immers als je eventuele demonstranten het dienstbevel geeft terug te keren naar hun kamers en ze negeren dat dienstbevel dan zijn ze in ieder geval strafbaar. (We zouden wat dit punt betreft de generaal en vele anderen willen aanraden om het stuk: Barbertje moet hangen, in de Max Havelaar nog eens over te lezen).

Krampachtige vrees

De brief doet of alle demonstraties enz. uit den boze zijn. Waarom eigenlijk? In Amersfoort wilde men demonstreren tegen het dragen van uniform in de eerste twee maanden van de diensttijd. Waarom mag dat eigenlijk niet? Zou het niet beter zijn als kommandanten werd aanbevolen redelijke demonstraties gewoon toe te laten? Waarom die krampachtige vrees dat de zaken dan uit de hand zullen lopen? Is het niet juist om te stellen dat nu in Amersfoort en Harderwijk de zaken

uit de hand zijn gelopen? Als jonge mensen op grond van het feit dat ze demonstrerend uiting willen geven aan bepaalde wensen zonder vorm van proces acht of tien dagen worden opgesloten in een cel dan heb ik als geestelijk verzorger de neiging om te zeggen dat de zaken uit de hand beginnen te lopen. Al die harde maatregelen zijn eenvoudig sfeer verpestend en als het zo doorgaat breekt de tijd aan dat we van een regelrechte konfrontatie tussen militairen en hun leiders kunnen gaan spreken. Er is een heel andere aanpak van zaken nodig dan generaal Van Elsen in zijn brief suggereert.

En dan is er altijd weer dat dienstbevel. Niemand zal ontkennen dat in bepaalde militaire situaties het korte en strakke kommando, en de gehoorzaamheid daaraan, noodzakelijk is om bepaalde acties uit te voeren. Maar in de praktijk van de militaire samenleving is het dienstbevel het middel geworden waarmee je altijd militairen tot een zekere horigheid kunt dwingen. Als je niet meer kunt overtuigen dan geef je een dienstbevel en de man die dat dan niet onmiddellijk opvolgt zit in ieder geval fout en is strafbaar. Dat is precies de klip waarop de affaire Rinus Wehrmann is vastgelopen. En in de brief van generaal Van Elsen wordt opnieuw dat dienstbevel aanbevolen als het middel waarmee je militairen fout kunt laten lopen en strafbaar kunt stellen.

Natuurlijk kan men op deze wijze wel enige tijd optreden maar men zal er rekening mee moeten houden dat tegelijkertijd en daardoor de spanning voortdurend zullen toenemen en dat we dan in een periode terecht zullen komen waarin redelijke oplossingen niet meer mogelijk zijn en we onszelf zullen hebben gefrustreerd in de mogelijkheden van een werkelijke menselijke benadering. Wie dat desondanks toch wil doorzetten dient te bedenken dat hij datgene wat hij wil beschermen wel eens onherstelbare schade zou kunnen toebrengen.

Ontspanning?

Een werkelijke ontspanning die voor alle partijen nuttig zou zijn kan slechts bereikt worden door een beleid waarin de invoering van verdergaande democratisering, terugvoering van het dienstbevel tot zijn eigenlijke functie en een normale burgerlijke rechtspraak voor militairen in vredetijd centraal staan. Ook uit menselijk oogpunt is dat het enig wenselijke. Zolang de Nederlandse regering en het Nederlandse volk de handhaving van strijdkrachten noodzakelijk achten zullen wij er tenminste met elkaar voor moeten zorgen dat een redelijke en menselijke behandeling van militairen in vredetijd gewaarborgd blijft. Vandaar dit artikel van de hand van een geestelijk verzorger.

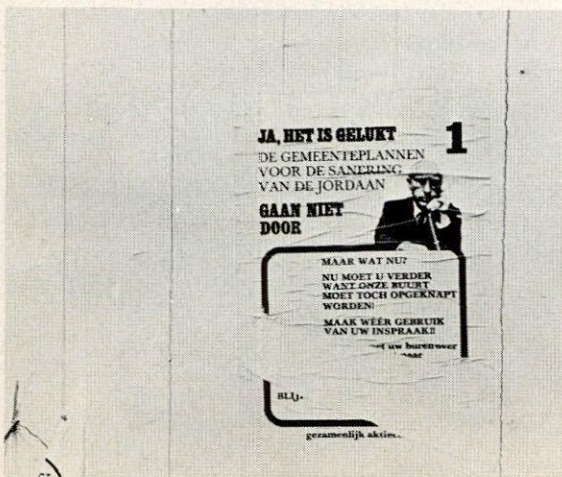
H. LIPS

De Jordaan is ong
bekende, bezongen
de stadswijk, die
stadswijk, die sin
een geheel eigen le
Opvallend is allere
bouwstijl tussen de
Amsterdamse wijk
kleine oppervlakte
groot aantal huizen
ten vinden, hetgeen
enigszins chaotische
zorgd. Smalle, nauw
moeizaam hun we
huizen.

Dit in tegenstelling
gordel, die veel roy
De huizen liggen hi
ademen nog duidel
mentaliteit uit de
uit.

De Jordaan is speel
viseerd, niet in de e
„schone” afgestemd
De Jordaan is van
woongebied van h
geweest. Van de sl
en talrijke andere
niet in de grachter
ben. Zo was het in
Gouden Eeuw ook
goud dat er blonk
nogal diskrimineren
de Jordaan altijd
wijk geweest. Aan
ge eeuw woonden e

De Jordaan

meest
tiseer-
nt. Een
1 jaren

chil in
andere
relatief
1 zeer
e moe-
an een
eft be-
vinden
e hoge

achten-
gezet.
een en
tenten-
eeuw

impro-
op het

an het
" volk
idenier
ie men
e heb-
rruchte
t alles
en deze
elen is
evolkte
e vori-
) men-

sen bijeen.

Over de mentaliteit van de Jordaan bevolking doen talloze verhalen de ronde. Maar bekender zijn misschien nog de liedjes die er in de loop der jaren over gezongen zijn. Iedereen kent de deuntjes van Johnny Jordaan („Bij ons in de Jordaan”) van Tante Leen en Willy Alberti. Helaas zijn deze liedjes in het algemeen vaak met een behoorlijke dosis vals sentiment doorspekt.

Wat de Jordaan wel is kan ook heel moeilijk in woorden vervat worden. Het is een bepaalde sfeer, die men moet opsnuiven, het is een manier van leven.

Natuurlijk zijn er bepaalde aspecten aan te wijzen die de Jordaan haar eigen karakter verlenen. Het is een wijk waar echt, haast een beetje argeloos geleefd wordt. Zoals de beeldhouwer Cornelis Rogge de Jordaan betitelt „een dorp in Amsterdam, vol mensen met een bijna zuidelijke natuur”.

En dat is waarschijnlijk het onnederlandse en boeiende dat de Jordaan ons biedt; de zuidelijke levenswijze. Voor een groot deel speelt het leven zich op straat af.

De vrouwen wisselen voor de deur de laatste nieuwtjes uit, kinderen spelen verstoppertje en krijgertje in de bochtige straatjes. De mannen roken er hun pijp en sigaartje, ondertussen nauwgezet alles in zich opnemend.

Dan is er natuurlijk de grote liefde voor dieren. In praktisch elk huis is er wel een hond of een kat te vinden, om nog maar te zwijgen over de talloze goudvissen, kanaries, duiven enz.

De wekelijkse dierenmarkt wordt vanzelfsprekend druk bezocht.

En wat te zeggen over de feesten in de Jordaan, wanneer de bevolking zonder schroom en met uitbundig plezier uren achtereen op straat kan rond hossen.

Helaas beginnen deze feesten uitzonderingen te worden. Iedere Jordaner weet het immers maar al te goed; de wijk staat op de nominatie gesaneerd — d.w.z. afgebroken te worden.

Nu dient erkend te worden dat de kwaliteit van een groot aantal huizen — zachtjes uitgedrukt — niet meer zo best is.

Het aantal inwoners van de Jordaan is deze eeuw van 80.000 tot 20.000 gedaald. In de laatste vijf jaar zijn er alleen al 3000 mensen weggetrokken.

De genoemde factoren beïnvloeden elkaar wederzijds; het verval van de huizen veroorzaakt de ontvolking, het teruglopen van de bevolking werkt op zijn beurt het verval van de woningen in de hand.

Hiermee is de kringloop gesloten.

Op sommige plaatsen biedt de Jordaan ons reeds een troosteloze aanblik.

De straten en grachten worden bedolven onder de auto's. Open plekken worden gebruikt als vuilstortplaatsen.

De uitlaatgassen van de auto's blijven als een verstikkende damp in de smalle straatjes hangen.

Kortom, het is duidelijk dat er op korte termijn iets gedaan dient te worden. Maar wat? Het slopen van alle slechte en bouwvallige woningen, het verbreden van de straten ten behoeve van het verkeer, het aanleggen van hoge flats?

Een wel zeer onbevredigende oplossing. In feite betekent het niets anders dan het definitieve einde van de Jordaan.

Bestaat er een redelijk alternatief? Ongetwijfeld, maar de uitvoering zal veel geld vragen.

Allereerst zou er op ruime schaal begonnen moeten worden met de restauratie van de vervallen panden. Niet afbreken maar herstellen. Vervolgens zou een gedeelte van de wijk voor auto's afgesloten moeten worden om de leefbaarheid te verbeteren.

Enkele doorgangswegen naar de binnenstad (Rozengracht) zouden verbreed dienen te worden om een snelle doorstroming naar het centrum te garanderen.

Met de nodige wil moet het mogelijk zijn het unieke karakter van de Jordaan voor ons nageslacht te bewaren. Laten we er met z'n allen voor zorgen dat we over honderd jaar nog steeds kunnen zingen: „Bij ons inde Jordaan”.

JAN MEINDERS

Wat zien ik? Haar van boven!

Hè, hè, eindelijk kunnen we weer opgelucht ademen. 't Is de heren in de Nederlandse filmindustrie dan toch gelukt: we (en dat wil zeggen de Nederlandse filmindustrie) hebben eindelijk weer eens een film die het grote publiek vermag te boeien.

Maandenlang moesten we het alleen maar met persberichten of met korte interviews via een van de vele televisie-achter-het-nieuws-rubrieken stellen, langzaam zijn we voorbereid op het grote gebeuren dat aan een première van een Nederlandse film voorafgaat. Dankzij talloze korte en lange vraaggesprekken met de diverse medespelers en -speelsters zijn we rijp gemaakt voor Het Grote Ogenblik: WAT ZIEN IK? Tjé, een heleboel. Om met namen te beginnen: Ronny Bierman, Sylvia de Leur, Henk Molenberg, Piet Römer, Jules Hamel, Ton Lensink, Bernhard Droog, Albert Mol. Opzettelijk heb ik de laatste naam aan het eind van het rijtje geplaatst, niet omdat deze geweldige acteur een uiterst klein rolletje in het geheel speelt, maar vanwege het feit dat deze man zo'n klein rolletje toebedeeld heeft gekregen in nota bene zijn „eigen” film,

Hierboven: Eindelijk is Haar van Boven de bruid. Links bruidegom Bernard Droog, naast hem Ronny Bierman en uit de Cadillac stappend Sylvia de Leur.

Foto geheel boven: Souteneur Jules Hamel wil het huwelijk verhinderen. Carry Tefsen, Diny de Neef en Ronny Bierman geven hem echter geen schijn van kans.

althans de film gemaakt naar zijn twee kostelijke boeken: Wat zien ik? en Haar van Boven.

Dat heb ik namelijk het grote manco gevonden bij het zien van de nieuwe Nederlandse speelfilm Wat zien ik? onder de voortreffelijke regie van „Floris-filmer” Paul Verhoeven en geproduceerd door de in Duitsland wonende Rob Houwer, Albert Mol speelt er een veel te kleine rol in.

Maar allà, de wonderlijke verhalenwereld van Mol is nu eenmaal zijn eigen wereld en hij heeft zijn verhalenbundsels (voor een behoorlijk sommetje, denk ik) vrijgegeven voor filmvertoning, dus daarover niet verder zeuren. Het is ook en alleen maar lachen geblazen als Blonde Greet (Ronny Bierman) en Haar van Boven (Sylvia de Leur) over het scherm dwarrelen in de meest zotte film vol maniakale krankzinnigheid, die men niet alléén aantreft onder de zelfkant van het leven. Soms is er een kwasi-serieuze toon te bespeuren die de toeschouwer het gevoel moet geven dat niet alles rozegeur en maneschijn is wat geurt en verlicht op de Walletjes. Een echte kniesoor let daar op. Ik niet.

PETER MORÉE

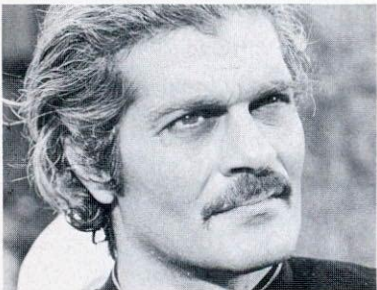
Filmroddels

Sergei Bondarchuks *Waterloo* met geweldenaar Rod Steiger als Napoleon, heeft in Italië de Gouden David-prijs gekregen. Reden: *Waterloo* is „de meest ambitieuze poging van dit jaar om bioscoopbezoekers te trekken.

Ryan O'Neal begint zo langzamerhand een druk baasje te worden. Na zijn Peyton Place-achtige *Love Story*, krijgt O'Neal nu de hoofdrol in *Deadly Honeymoon*. Deze herfst beginnen de opnamen in Los Angeles en in Big Sur. Het verhaal gaat over een pasgetrouwd stel dat hun huwelijksreis met een paar gehuurde moordenaars ziet opgeluisterd. Niet bekend is wie O'Neals tegenstandster is.

Steve McQueen vervult de hoofdrol — naast Robert Preston en Ida Lupino — in *Junior Bonner*; regie Sam Peckinpah. McQueen speelt een rodeo-rijder, wiens glorie tanende is. De opnamen vinden plaats tijdens een echte rodeo-week in Prescott, Arizona. Ida Lupino is McQueens moeder in *Junior Bonner*, de eerste rol die zij accepteerde nadat zij in 1955 met *The Big Knife* haar carrière dacht te hebben afgesloten.

Mel Ferrer, ex-echtgenoot van Au-

Omar Sharif, een ruige ruiter in *The horsemen*

dry Hepburn, gaat op de muzikale toer. Hij is namelijk van plan het levensportret te verfilmen van Robert Burns. Ferrer is al in contact getreden met Sean Connery, want dat is de man — volgens Ferrer — die gestalte aan Burns moet geven.

Amerika's grootste filmkomiek, Jerry Lewis zal eind dit jaar in Joegoslavië zijn eigen produkt *The day the clown cried* regisseren.

Zanger Jacques Brel stort zich in het filmwezen. *Leon* heet zijn eersteling. Niet alleen heeft hij de regie, maar hij speelt naast de Franse zangeres Barbara ook de hoofdrol. Het wordt een Frans-Belgische coproductie.

In Films and filming van de afgelopen maand een fotoreportage van Richard Burtons laatst uitgekomen film *Villain*. Burton is daarin de leider van een bende, die zich bezig houdt met de „bescherming” van alle mogelijke lieden. Michael Tuchner is de regisseur van dit niet van gewelddadigheid gespeende werk.

Geregisseerd door John Frankenheimer, geschreven door Dalton Trumbo, gebaseerd op het boek van Joseph Kessel, ziedaar de enige informatie die ik heb over *The horsemen*, een verhaal over de woeste ruiters uit Afghanistan. De cast bestaat uit Omar Shariff, Leigh Taylor-Young, Jack Palance en Alan Webb.

Louis Malle doet weer eens van zich spreken. De nu 39-jarige Franse regisseur heeft met zijn *Le souffle au coeur* het taboe rond een incestueuze verhouding, namelijk tussen een moeder en haar 15-jarige zoon, in de cinema glansrijk doorbroken. Niet alleen weerstaat de film alle kritiek van de critici, doch ook de in veel gevallen betuttelende censuur heeft de schaar thuisgelaten. De grote grap is namelijk dat Malle de toeschouwer de sterke suggestie geeft dat laatste getuige is van incest en daarbij speculeert hij op de burgerlijke moraal met de grote taboes. Want het gegeven van de film is komisch, vrolijk en luchtig uitgewerkt. Maar, zo heeft Louis Malle in een interview verklaard, dat was niet het geval in het oorspronkelijke scenario. Toen liet hij de jongen, gekweld door het taboe, zelfmoord plegen.

Malle heeft met *Le souffle au coeur* zijn „zevensprong” voltooid.

Hij was 24 toen *Lift naar het schavot* in première ging, gevolgd door in een periode van zeven jaar *Zazie dans le metro*, *Vie privée*, *Le feu follet*, *Viva Maria* en *Le voleur* (met Jean Paul Belmondo). Overigens heeft Louis Malle ook al met *Les Amants* het seksuele taboe proberen te doorbreken; toen nl. liet hij Jeanne Moreau als een getrouwde, zeer burgerlijke dame op muziek van Brahms het orgasme ontdekken. Enfin, een seksuele komedie is nooit weg.

P. J. M.

Moeder en zoon in *Le souffle au coeur* van Louis Malle (Lea Massari en Benoit Ferreux)

Asta Nielsen 90

Asta Nielsen en haar (derde) echtgenoot Christian Theede.

„Die Amerikaanse films hadden meer tekst dan beelden. Ik kreeg een brief van de Fox om de vrouw van Strindberg te ontmoeten. Er zou een stuk van hem verfilmd worden, maar ik ben kunnen gaan met een Noors schip naar Kopenhagen”.

Dit citaat is er één uit een voortreffelijk gesprek dat filmcriticus B. J. Bertina met de thans 90-jarige Asta Nielsen, de oudste filmster ter wereld, in de Volkskrant heeft gepubliceerd.

Asta Nielsen woont thans in Kopenhagen met haar 72-jarige echtgenoot en

kunstverzamelaar A. Christiaan Theede. De thans legendarische filmster beleefde in de jaren 1910 tot 1930 haar hoogtepunt tijdens de periode van de stomme film. Zij was de enige die het aandurfde om Hamlet verkleed als man te spelen, zij was een van de grootste zo niet de allergrootste mime-speelsters van haar tijd, zij bekoorde en betoverde niet alleen in de bioscoop tientallen mannen. Haar memoires zullen binnenkort in het Engels verschijnen.

P.J.M.

De beul over de arbeiders

„De Gids” is al honderdvierendertig jaar lang een van de beste literair-cultureel-politieke bladen, die er in ons taalgebied verschijnen. Het blad werd in 1837 opgericht door meer geprezen dan gelezen schrijver Potgieter en diens vriend C. P. E. Robidé van der Aa. De ondertitel luidde: „Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen.” Bij de oprichting van het blad werd het streven in vier punten samengevat:

- De literatuur moet de volkskracht versterken.
- De kritiek moet onbevooroordeeld zijn.
- De kunst moet nationaal zijn en kan vooral veel leren van de verrichtingen in de roemruchte zeventiende eeuw met schrijvers als Huygens en Hooft.
- Het blad moet zich opstellen voor het grote en het goede in de buitenlandse literatuur, maar deze niet slaafs navolgen.

Vandaag aan de dag doen deze doelstellingen wat merkwaardig aan. De eerste, meer ethisch dan esthetisch, lijkt wel erg hoog gegrepen en is door „De Gids” geenszins waar gemaakt. „De Gids”, die op het ogenblik uitgegeven wordt door Meulenhoff in Amsterdam, heeft een zeer beperkte kring van lezers. Dat komt door de hoge prijs (f 37,50 voor tien nummers per jaar) en door de moeilijke kost, die er in staat. De artikelen zijn vaak lang en zelden verlucht met illustraties. De redactie vult zich zelf aan en moedigt jonge scribenten nauwelijks aan om bijdragen te leveren. Zo staat er — wat dreigend — in de colofon: „Ongevraagde zendingen die niet voorzien zijn van retourporto, worden niet teruggezonden.”

Na het recente overlijden (vlak na elkaar) van Ed Hoornik, de vader van de Gids-redactie en de jonge intellectueel Theo Stibbe, bestaat de redactie nu uit Godfried van Benthem van den Bergh, Hugo Claus, A. L. Constandse, A. de Froe, Harry Mulisch en A. de Swaan. De laatste jaren is het accent van het oorspronkelijk literair blad steeds meer in sociaal-politieke richting verschoven, zoals ook Mulisch niet meer de literator is die hij vroeger was. Belangrijke themanummers uit de laatste jaargangen: „Het lege woord” (1971-3), „Sport” (1971-2), „A. L. Constandse, 70 jaar” (1969-6/7), „Amerika” (1968-6/7).

„Onbehagen” (1967-9/10) en nu „De Arbeiders”. (1971-4).

Wanneer we de eerste doelstelling in een meer eigentijdse terminologie vertalen, zou er iets komen als: ... het leveren van een al dan niet strijdbaar bijdrage door de literatuur aan de strijd voor bevrijding uit sociaal-economische onderdrukking!

Ik citeer Anneke Jansen in het nummer over de arbeiders, hoewel het

praktisch zeker is dat die niet aan de eerste strevingen van „De Gids” gedacht zal hebben, toen ze de functie van het blad (en kunst en literatuur meer in het algemeen) aldus formuleerde. Als we haar verder volgen blijkt haar scepsis: „Is kunst überhaupt wel in staat om een directe werking uit te oefenen op het sociaal-economisch leven?”

Tegenwoordig staan we wat meer met beide benen op de grond, wijs geworden door ervaringen uit de Russische revolutie, twee wereldoorlogen, een crisisperiode, de situatie in de derde wereld en uitgebreid sociaal-wetenschappelijk onderzoek dat Potgieter en de zijnen in het begin van de negentiende eeuw maar nauwelijks vermoed kunnen hebben. Daarom ademt de Gids nu een voortdurend gevoel van te kort geschoten zijn tegenover het volk, de arbeidende klasse of hoe we de meerderheid van mensen in ons land willen noemen.

A. de Swaan schrijft in het Gids-commentaar:

„In dit nummer zijn enkele opstellen bij elkaar gebracht over arbeiders in de industrie. Het verschijnt in een tijd, dat toenemend sociaal conflict de ontoereikendheid aantoonde van maatschappelijke organisatie die alleen het materiële deelbelang van de mens als werknemer in aanmerking neemt. Daarbij blijkt ook een dubbel falen, dat soms overgaat in verraad: van volksonderwijs en cultuurspreiding die ondanks veel inspanning van bovenaf de arbeiders maar weinig hebben kunnen overbrengen, omdat het erfgoed van burgerlijke kennis en cultuur onveranderd gelden bleef; ook, het falen van de zogenaamde sociale wetenschappen waarvan de vaktaal en methode bezweringsritueel geworden zijn tot rationalisatie van het bedrijfsbeleid en intimidatie van de arbeiders. Heeft dit laatste het begrip voor de situatie van de industriearbeider belemmerd, het eerste heeft hem het materiaal onthouden voor een maatschappelijke visie en een vocabulair om daarvoor te strijden.

Bij dit tekort aan begrip voor en bij de arbeider verschijnt dit nummer.”

En zo wordt de Gids (en daardoor ook dit artikel in Ego) een bewijs van het falen. In een vocabulair dat mijlver van de arbeider afstaat wordt geen strijdbaar bijdrage aan zijn bevrijdingsstrijd geleverd. Op zijn best doet alleen het fabriekskader er zijn voordeel mee. De Swaan signaleert het falen van de sociale wetenschappen die het tegelijkertijd de drs. in die sociale wetenschappen mogelijk maakten om zijn artikelen en commentaren te schrijven. Hij verwijt zijn oude broodheer de VPRO dat deze de arbeiders uitsluit; hij was het o.a. die „de intel-

ligentia vermeide (zoals hij schrijft) met gedistingeerde cultuurkost (Amerika in termijnen, wekelijks door A. de Swaan) voor een nieuwe elite! Het is een dilemma waar we met zijn allen niet makkelijk uitkomen. Hoe maak je voortreffelijke artikelen over arbeiders toegankelijk voor arbeiders, zonder ze aan zeggingskracht en kwaliteit te laten inboeten? Vroeger werd de Gids vanwege zijn blauwe omslagen en felle kritieken „de blauwe beul” genoemd. De felle kritieken zijn gebleven, de omslagen wisselen nu telkens van kleur, vandaar als kop van dit artikel „de beul over de arbeiders”. Een slogan die niet uitsluitend historisch opgevat hoeft te worden, maar desgewenst marxistisch: de beul uit de elitaire bovenbouw, die het vonnis velt over de onderliggende arbeiders. Voorlopig is het nog steeds 1—0 voor de bovenbouw.

Een boterham met tevredenheid

Op 1 mei van dit jaar (de dag van de arbeid) zond de Vara-televisie het beste televisieprogramma van het afgelopen seizoen uit. „Een boterham met tevredenheid” heette de documentaire van A. de Swaan (interviews) en Paul van den Bos (camera) over de arbeidsomstandigheden in Nederland. Waar de camera zo zuiver mogelijk de volstrekte verveling van een eindeloze reeks dezelfde lopende band-handelingen vastlegde, vertelden arbeiders over hun werk. Hoe jammer het was dat ze nooit van een DAF die ze zagen rijden, konden zeggen dat zij daar de spatborden van gemonteerd hadden, omdat ze niet zeker wisten of die DAF wel gemaakt was toen hun ploeg dienst had.

Ook vertelde een man waarom zijn zoon niet verder wilde leren en dat die dus waarschijnlijk hetzelfde geestdodende werk zou moeten gaan doen. En er was ook een vrouw die koekjes inpakken in de fabriek veel leuker vond dan de hele dag thuis zitten want zo kwam je tenminste nog eens onder de mensen en kon je 's avonds op visite over de dingen meepraten.

Het artikel in De Gids van De Swaan heet ook „Een boterham met tevredenheid”. Het baseert zijn beschouwingen op de ervaringen die hij tijdens zijn gesprekken heeft opgedaan. Daardoor gelooft hij niet meer in de veronderstelde tevredenheid van de arbeiders. Volgens de Swaan verstaan arbeiders onder het begrip tevredenheid iets geheel anders dan de enquêteurs — bezig met sociaal onderzoek — vermoeden. We citeren:

„De arbeider put zijn arbeidsgenoegen uit zijn hobby's (buiten het werk). Het werk doet er voor zijn gevoel niet zoveel toe, het is noodzakelijke bestaansvoorwaarde om het leven elders mogelijk te maken. Er zijn geen andere

mogelijkheden om in het levensonderhoud te voorzien."

Het antwoord op de vraag: „Bent u tevreden met het werk?” zegt volgens De Swaan in de meeste gevallen niets over het werk.

Hij zegt verder: „De filosofie van de vervreemding weigert arbeid als een noodzakelijk kwaad te zien en eist dat de mens zin en bevrediging in zijn arbeid vindt. Maar de arbeider is niet alleen vervreemd van zijn arbeid, maar ook van de filosofie (van de vervreemding)!”

Met dit alles weerlegt de schrijver de marxistische opvatting waarin de arbeider alleen maar tevreden lijkt, terwijl in feite in de diepte van zijn arbeidersziel het vuur van de opstand brandt. Daartegenover staan de vooroordelen van de denkende mens, die alleen een paar weken in zijn leven werkstudent is geweest: „De arbeider weet niet beter, hij kent niet anders.” De Swaan concludeert:

„Als het dus waar is dat de arbeiders tevreden zijn met iets dat voor niet-arbeiders onverdraaglijk is, omdat die arbeiders niet beter weten, dan is het ofwel de missie van wie zich volksopvoeder acht om hen uit de onwetendheid te verlossen en is er zolang zij in domheid leven iets vreselijks aan de hand, ofwel arbeiders kunnen verdragen wat anderen niet kunnen verdragen omdat zij geen mensen zijn, geen „denkende” mensen, althans geen mensen zoals de personeelschef, de sociale deskundige of de vakbondsleider. Wie ooit een bedrijfspsycholoog heeft horen praten, of een bedrijfsleider, weet dat dit precies het dilemma is dat hen tot sprakeloosheid doemt of tot volstrekte wartaal brengt... hij moet mensen benaderen als dingen en voorgeven dat hij met mensen te maken heeft.”

Eigen schuld

De meerderheid van de arbeiders ziet zichzelf niet als een produkt van maatschappelijke verhoudingen en krachten. Men is naar de fabriek gegaan omdat men zelf niet wilde doorleren, niet bijvoorbeeld omdat het crisistijd of oorlog was. „De schuld” ligt bij hem en bij thuis.

De Swaan: „Op deze manier wordt de vraag naar de tevredenheid van de man met zijn werk een vraag niet naar de beoordeling door de man van zijn werk, maar naar de beoordeling door de man van zichzelf. De individualiserende arbeider is „zelf schuld”; eerder een teveel aan persoonlijk verantwoordelijkheidsgevoel, dan een tekort zoals de arbeiders zo vaak wordt aangewreven. Elk maatschappelijk stelsel produceert een rechtvaardiging voor

de bestaande verhoudingen en juist de minst geschoolden worden daarin het diepst geschoold en hebben de minste tegenargumenten tot hun beschikking! Hoe komt het nu dat de arbeiders niet in opstand komen? De belangrijkste oorzaak is (volgens De Swaan) dat de materiële omstandigheden in vergelijking met vroeger sterk verbeterd zijn. Daarnaast zijn er veel „geoefenden” die een vaardigheid ontwikkeld hebben, waarmee ze niet elders terecht kunnen. Dat conformeert ze aan het bedrijf. Het veel gelaakte consumptiepatroon van de fabrieksarbeiders (ze verdienen weinig, maar hebben wel een auto) lijkt sterk op dat van andere bevolkingsgroepen. Hun televisie en hun auto zijn blijk van een gelijkwaardigheid die in de arbeid juist ontkend wordt (mijn geld is evengoed als dat van een ander).

Tot zover het artikel van De Swaan. We hebben het gehad over de volksopvoeders die de arbeiders niet langer in onwetendheid willen houden. In eerste instantie ligt die taak bij de overheid. Bij een overheid met twee gezichten, wel te verstaan. Aan de ene kant proclameert zij „de ongeschoolden van vandaag zijn de werklozen van morgen”, aan de andere kant bezuinigt ze op onderwijs, voert financiële belemmeringen in, zet de subsidie aan de Stichting voor Huishoudelijke en Gezinsvoorlichting stop en doet praktisch niets aan controle op de naleving van een wet die vorming van werkende jongeren verplicht stelt. Dan is er het particuliere initiatief van de vakbonden, de politieke partijen en de vormingsinstituten en volksuniversiteiten. Om bij de laatste te beginnen. De volksuniversiteit is een volstrekt verouderd instituut dat slechts weinig cursisten weet te boeien. Als verslaggever van Het Vrije Volk heb ik vroeger heel wat interessante lezingen met lichtbeelden moeten volgen, waar drie oude besjes (het waren altijd dezelfde) geboeid naar luisterden. De vormingsinstituten gaan (terecht) uit van het beginsel van vrijwillige deelname en selecteren daardoor die mensen uit die ze juist zouden moeten bereiken. De vakbeweging heeft zich over het geheel genomen veel te weinig met het onderwijs bezig gehouden. Pas de laatste jaren is daarin verandering aan het komen. Bij het vormingswerk is de pauze vaak belangrijker dan de inleiding.

Ik heb veel lezingen gegeven voor goedwillende vakbondclubjes en wat je daarbij opvalt is dat de mensen op leven als ze met elkaar kunnen kletsen in de koffiepauze om daarna weer in te dutten. Ze hebben geleerd dat ze tolerant en belangstellend moeten zijn, maar dat is meer uit beleefdheid tegenover de inleider dan dat er gesproken kan worden van een geestelijke verworvenheid die actief gebruikt wordt.

De tolerantie is geformaliseerd. Het waarom is weinigen nog duidelijk. En dan is er de Stichting Ideële Reclame. De Gids heeft er een commentaar over: „Sul, dat blijf je je hele leven als je nu van school afgaat” staat er op het aanplakbiljet dat deze stichting ontworpen heeft. Een vertaling van de Amerikaanse affiche: „Boy, that's what they'll call you all your life, if

you leave school now”.

Een advertentie voor maatschappelijke minachting dus. Want wat hier bestreden wordt, is niet de treurige arrogantie om een ongediplomeerde medeburger aan te spreken als „boy” of af te doen met „sul”, dat geldt blijkbaar als vanzelfsprekend. De tekst is niet bedoeld om het falen van het voortgezet onderwijs aan de kaak te stellen. Nee, jonge mensen worden aangespoord om vooral op school te blijven, zodat ook zij op een dag de ongeschoolden voor sul mogen uitmaken. Had ik (De S.) het geld en de overige ideële middelen dan plakte ik biljetten met de tekst: „Liegbeest dat ben je en dat blijf je als je voor geld leugens verzint en valsheid verspreidt in de reclame”.

Tegenover deze reclame staat een werkelijkheid waaruit blijkt dat er node-loos jongeren van school afgegaan zijn, niet omdat ze niet konden leren, maar omdat je er niet mocht praten, lachen, roken, omdat je er geen broek mocht dragen, of geen kort rokje, of omdat je je ogen niet mocht opmaken.

We hebben maar een artikel uit het arbeids-nummer van De Gids gelicht. Voor wie meer belangstelling heeft, kan ik verwijzen naar de opstellen over de intelligentie van de arbeiders (van De Froe) en over de betekenis van de literatuur voor de arbeiders (van Anneke Jansen). Losse nummers van De Gids zijn voor f 4,90 te verkrijgen bij de boekhandel of bij Meulenhoff-Bruna N.V., Beulingstraat 2, Amsterdam-C., giro 150.1333.

JAN HAASBROEK

Reactie

Naar aanleiding van het artikel van Jan Haasbroek over ons nieuwe kabinet het volgende.

Ook dit kabinet besteedt geen enkele aandacht aan ons belangrijkste probleem: de angstwekkende bevolkingsgroei. De oorzaak van dit fatale verzuim ligt voor een goed deel in het feit, dat slechts een minderheid (ca. 10 pct. van ons volk) zich dit probleem bewust is. Deze minderheid is gelukkig wel groeiend, maar een percentage van ca. 10 is nog veel te gering om de vereiste maatregelen (w.o. geleidelijke afschaffing van de kinderbijslag na het tweede kind), „politiek haalbaar” te maken. Vandaar dit verzuim en... ook dit ingezonden stukje. Het is voor het voortbestaan van ons volk noodzakelijk dat binnen de vijftig jaar ons bevolkingsaantal gestabiliseerd is. Gebeurt dit niet, dan staat ons een toestand te wachten waarbij de huidige slechts kinderspel is. Men realiseer het zich toch eindelijk eens dat alle maatregelen tegen milieuverpesting, verkeerschaos, woningnood enz. op de duur **volkomen zinloos** zijn als de bevolkingsgroei niet tot staan wordt gebracht. Veel tijd is er niet meer. Of dacht men dat het overschakelen op een kindertal van twee per gezin een proces van korte duur is?

Gezien het moeilijk te overschatten belang van deze kwestie hoop ik van harte dat u bovenstaande reactie geheel of gedeeltelijk zult willen plaatsen.

Reeds nu dank ik u voor uw aandacht.
D. VAN DER KELLEN

CARTOONS

Ik heb een probleem, ik houd steeds aan het eind van mijn salaris een stuk maand over.

En juffrouw heeft u uw vakantie op nuttige wijze doorgebracht?

En dit is om het reactievermogen van de sollicitanten te peilen.